

*Библиотека
Саледавања*

*Уредник
Дејан Симоновић*

*Дизајн корица
Оксиморон*

ISBN-978-86-80068-05-3

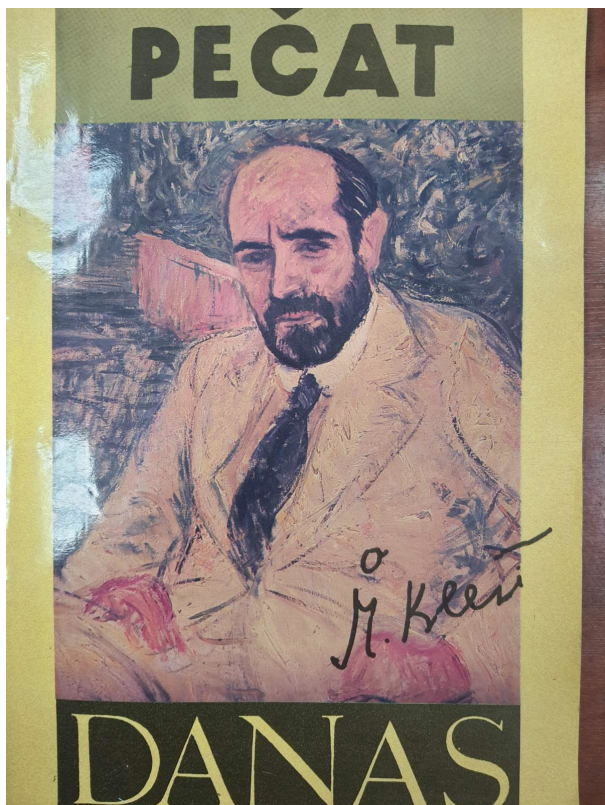
Copyright ©, 2021 Бранко Драгаш

Бранко Драгаш

КРЛЕЖА
МЕЂУ
СРБИМА

7529

Оксиморон
Београд 2021.

Спољодигишњица рођења Мирославе Крлеже 1993.

Увод

Навршава се тачно четири деценије од смрти највећег хрватског и једног од највећих југословенских писаца Мирослава Крлеже (1893 – 1981) и по мом разумевању, после протока толиког времена, упркос свему што нам се догодило, као да се, како историчари воле да кажу,

после велике историјске дистанце, ништа није променило, као да је све остало исто у тумачењу увек изазовног, противречног, оспораваног и негираног Крлеже.

У случају Крлеже, можемо да кажемо, време је готово стало. Нема ничега новог ни код Хрвата нити код Срба. Крлежа је углавном остао потпуно заборављен. О њему говоре и пишу погрдно незналице, злонамерни и политички дилетанти, који признају да га уопште нису читали, да не могу да га читају јер је тежак писац, па његово уметничко дело остаје у сенци његовог политичког и културног ангажмана.

Много је неистине, подметања, фалсификовања, оговарања, препричавања, додавања и неоснованих напада било на Крлежу, јер је својим политичким и културним ангажманом рушио глупости, предрасуде, заблуде, малограђанске митове и националне обмане, трудећи се увек да стане у одбрану здраве људске памети, поробљених народа и малог човека, који је био топовско месо свих тоталитарних идеологија.

Почео сам да читам Крлежу у првом разреду гимназије 1974. године. Открио сам га сасвим случајно у библиотеци, прочитао сам неколико пута све што је написао у његовом обимном књижевном и публицистичком раду. Обележили смо 1993. године у Београду једини стогодишњицу његовог рођења, издавањем ревијалног часописа и мислим да сам, после скоро пола столећа бављења Крлежом, дужан да напишем ову књигу и тако разбијем лажи, незнања и лоше намере које се износе у нашој средини о Крлежи, да поставим Крлежу у историјски оквир, којем он припада и да крлежијански проговорим о нашем данашњем времену.

*Београд, 7529. година, на Срећене,
сечко, петнаести дан*

КЊИЖЕВНИК

У овом есеју намеравам да изнесем свој лични однос према Крлежином стваралаштву и према његовом друштвеном ангажману, не осврћући се на мишљења и ставове књижевне и политичке јавности, јер нити припадам том свету, нити ме њихово мишљење обавезује, па сам потпуно слободан да напишем све оно о Крлежи што до сада нисам стигао да напишем на једном месту и да објасним откуда ова моја потреба да се данас, после свега што се догодило на релацији односа Срба и Хрвата, усуђујем да, као Србин, рођен у Београду, који води порекло из Далматинске загоре, из села Стрмица, покрај Книна, поново, по ко зна који пут, устанем у одбрану највећег хрватског и једног од највећих југословенских писаца, кога је његова домовина и његов народ напустио и прилично заборавио.

Жеља ми је да приближим Крлежу млађој генерацији мојих читалаца, да разбијем предрасуде и заблуде код старијих читалаца о њему који, због сталне пропаганде режимских, неталентованих писаца, ригидних публициста, острашћених патријота, професора, потплаћених и неписмених новинара и глупих партијских идеолога, верују како је Крлежа праваш, франковац, усташа, србождер, шовиниста, великохрват, кукавица, покварењак, титоиста, лењиниста, арогантни пургер, малограђанин и идеолог социјализма и комунизма. Жеља ми је да проговорим о Крлежи на линији здраве људске памети, да његово уметничко дело одвојимо од његовог живота, да његов политички и друштвени аранжман поставимо у доба у коме је стварао,

како бисмо га боље разумели, да критички проговоримо о његовим грешкама, заблудама, лутањима, искључивости-ма, нападима, одбранама, полемикама, побунама и поразима, повлачењу и поковавању, да отворено, без мржње, уз доста страсти, јер Крлежа је страствен и провокативан, покушамо да прикажемо писца који на најбољи начин ре-презентује XX век и чије дело и живот најбоље одсликавају положај мислећег човека у том окружном веку у коме су се догодила два велика светска клања, у веку у коме су рађани и умирали нацизам, фашизам, комунизам и социјализам, у веку где је насилни тоталитаризам, без обзира на идеологију, успео да порази и покори сваку здраву људску памет, успео да, користећи се свим пропагандним и маркетиншким триковима, протера ту здраву памет што даље од обичних људи, како би лакше могао да манипулише тим превареним људима, да их лакше задоји, уплаши, порази, покори и освоји, да потпуно овлада њима и њиховим умовима, да их лоботомира идеологијама, посвађа међусобно и да их претвори у своју послушну војску, топовско месо, које мора да гине за интересе управљача света и оних који владају тим светом и који се богате на његовој несрећи.

Из сопственог искуства могу да кажем, сукобљавајући се непрестано са наводно умним Србима, којима је Крлежа био одвратан, који су површно, неинтелигентно, папагајски досадно, понављали једне те исте просте фразе које су негде чули или прочитали, нападајући Крлежу увек на исти начин, употребљавајући исте речи и оптужбе, да ми се то смучило, изговарајући све оне клевете које сам овде изнео, да би, опет, с друге стране, исто тако, сукобљавајући се и са, наводно, умним Хрватима, који су површно, неинтелигентно и мајмунски блесаво пљували по Крлежи и понављали једне те исте научене реченице.

Найадали су ја како је Фриц био униџариста и ју-
 ѿславен, србофил и, молимо леио, иџак, срџски зеџ, да му је
 жена Бела, џа личка Леџосава Канџрџа, била лоша и неџа-
 ленџирана џлумица за коју је он морао да џише граме и да
 џљује, бедак и факин, џо нама Хрваџима, да је он истџински
 мрзео Хрваџе, јер је био Цинџар са јуџа Македоније, *vrak te
 sklelil*, дакле, Циџанин, да је џоџрдно џисао о хрваџској ин-
 џелиџенџији, *hoto cilindrakusi*, да је малоџраџанска и џлуџа,
 да је био уображен и џреџоџенџан, да се размеџао своџим
 знањем језика, да је имао енциклоџедијско знање само да би
 џоказао да није џростџак и џурџер, да се руџао хрваџским џо-
 лиџиџарима и хрваџској хиџадуџодиџињој кулџури, да није
 био каџолоик, *pajbiš krepal*, да је исмеџавао наше дисџуџе и
 кардинале, *doterapес jeden*, да је о џаџама џисао да су бан-
 диџи и разбојници, *drekfреzer jeden*, да је био револуџионар,
 комунаџ, леџинистџ, соџиџалистџ, *fakin*, најбоџи џриџаџеџ
 са оним џерористџом Ђуром Циџиџем, коџи је желео усџре-
 лиџи џлемениџоџ нашеџ хрваџаскоџ бана Славка Цуџаџа
 од Ивањске, *bedak*, да је џобеџао из џешџанске луговиџејске
 кадеџске академије у Срџију и да се џриџавио, *Jesus Maria*,
 као добровоџаџ, да се бори у балканским раџовима, чак два
 џуџа 1912 и 1913. џодине, џџо џоџврђује да је уистџину био
 чеџник, униџаристџ и срџски џџиџун, да је одбио да џомоџ-
 не нашем џлемениџом доџџору Анџи Павелићу, каџа је био
 џозван да џодржи нашу граџу НДХ, да је џаџ *tat* и *posranес*,
 остџао џо сџрани решавања хрваџскоџ националноџ џиџања,
 јер је био џиџиоистџ, инџернаџионалистџ, сџаџинистџ и кве-
 руланџ, да је, замислиџе џаџ скандал, џисао и на екавиџи,
 да је обџављивао у *паџети џјероти Аграџи* на ћириџиџи, да
 је џриџнао да воли Беоџрад и срџску чарџију, коџа смрџи џо
 џеваџима и џеченој џрасеџини, више од своџ родноџ Заџреба,
laјaves prokleti, џа је џоџџуно џриџодно и нормално џџо ја
 Хрваџи не џодносе и џџо му не оџају џоџџу као великом

писцу. Из личној искуства моју да кажем, да сам све ње наводно начитане српске и хрватске интелектуалце питао, када већ колико пишу по Крлежи, да ми наведу шта су они то прочитали од Крлеже, која дела и шта му замерaju у њим његовим делима, али добијао сам увек један ње исти одговор – да они нису читали Крлежу, да су покушали, али да је Крлежа превише тежак за читање и да га је теешко разумети. Уосталом, зашто би га и читали, правдали су се и једни и други, када они све знају о њему и зашто што све знају не морају ни да читају једној таквој одвајној и трозној праваша, франковца и усташу или српској унишаристиу, четника, Јуословена, зависи која страна тражи оправдање за своје нечитање, који, узред, пише тако дугим, теешким, барокним, мисаоним, неразумељим и замршеним реченицама да то његово писање не може ни да се чита.

И тако, Крлежа је оспораван како из Загребa, тако и из Београда, на потпуно исти начин, а ти који су га оспоравали признају да га нису уопште читали.

То је за мене било велико изненађење.

Дошао сам до тог открића, негде пред саму Крлежину смрт, пошто сам годину дана раније, у лето 1980. године, провео месец дана у Загребу, радећи као бригадир на радној акцији на ауто-путу Ивања река – Липовљани, па сам имао ту част да будем позван од стране једне лепе Загречанке из моје братске бригаде, кћерке доктора правних наука, високог комунистичког дипломате, његове екселенције амбасадора, и племените мајке, докторке фармације, припаднице генералске линије хрватске црвене буржоазије, да будем на недељном ручку у њиховој старој, предратној вили на Тушканцу, где сам са госпођом баком, племетитом ћерком једног славонског ратног лиферанта и бандита из Првог рата, и господином дедом, доктором правних наука са дипломом из Беча, који никада нису мог-

ли да прихвате тог загорског пробисвета и гуланфера за свог председника, те са њеним утицајним ујацима и стричевима, градским и републичким комунистичким функционерима, који су заједно обележавали неку годишњицу породице, па ми се, ето, пуким случајем, пружила прилика да разговарам о свему и свачему, о светској политици, о економији и кризи, о скупоћи, о Титовој недавној смрти и о будућности Југославије, о Крлежиној болести, то сам ја први изговорио, јер сам сматаро да је некако ред да то кажем, радило се, ипак, о највећем хрватском писцу и да ће они бити изненађени да студент из Београда, са коренима из Стрмице, крај Книна, говорим о хрватском великом писцу од кога сам много научио, али, нажалост, настао је прави мали скандал на помињање Крлежиног имена, уследила је таква рафална канонада мржње, испалена са свих страна, оптужби и тешких речи, да сам био, у првом тренутку, заиста изненађен и затечен. Мислио сам искрено да ће им бити прилично драго да, као Србин, говорим похвално о хрватском највећем писцу, па ми је требало мало времена да се приберем, да дођем себи од толиког изненађења, запљуснут сам био тим таласом беса и мржње, требало ми је мало времена да се саберем, да се тргнем, па сам се, дошавши себи, свом младалачком жестином и динарским виолентним менталитетом супроставио том изненадном и неочекиваном нападу. Знања сам о Крлежи имао довољно, јер сам га пуних шест година интезивно читао. Прочитао сам за тих шест година све што је написао. Све драме, романе, есеје, полемике и расправе, прогутао сам то у једном даху, враћајући се неким делима поново и бележећи његове бритке мисли. Сматрао сам да могу себе да назовем крлежијанцем, научио сам већ у Београду да се сукобљавам са српским тупавим и провинцијалним националистима, који су мрзели Крлежу, мада га нису читали,

па ми је овај сукоб са хрватским малограђанима на Тушканцу дошао као добар тренинг за наступајућа гостовања на хрватском јавном простору.

Крлежу сам почео да читам у првом разреду гимназије, у јесен 1974. године. Тек сам се био учланио у малу библиотеку на Старом граду, недалеко од Палмотићеве улице, прегледајући предратне књиге, узео сам неко старо издање *ХРВАТСКИ БОГ МАРС* и, прелиставајући наслове новела, наишао сам на текст под називом *КОТА 313*. Прочитао сам тај антиратни памфлет онако с ногу, стојећи непомично, потпуно запањен. Имао сам осећај као да је скривени вулкан експлодирао у мени. Ватре су гореле на све стране и осветљавале моје скривене мисли. Пушио се густ дим од усијања и обавијао оштре реченице. Житке лаве су текле као изливена река. Топлота је избијала и топила све моје предрасуде и заблуде. Стајао сам укопан пред том природном стихијом, немоћан да се супротставим чврстој и темељној логици здравог разума и логичних мисли. Био сам понесен призором описа бесмислености једне кржаве ратне епопеје, глумом страдању невиних људи за туђинске интересе и за наметнуте, лажне идеје, обавијене прљавом ратном пропагандом, исказане фантастичном пишчевом изворном енергијом, његовом уметничком страшћу и талентом, његовом прометејском побуном против тог суманутог светског клања, у коме страдају невини народи и где се стреља свака здрава логика. Осетио сам да ми је Крлежа близак, да ми је његова мисао прихватљива, да снагом разума разваљује затворене челичне капије и да кида ропске ланце са окованог човека. Крлежа је покренуо у мени све оне мисли које су ме годинама мучиле, пред којима сам страховао, за које нисам имао храбрости да их покренем, које нисам смео да изговорим, којима нисам смео да се предам, јер су превише дубоке и опасне, вировите, преви-

ше тешке и мрачне, мисли које је он тако једноставно износио, складно, логично и доследно, забрањене мисли које је приказао у тој краткој форми и показао ми којим путем морам да кренем и шта треба да радим. Након тога, почетног великог изненађења, за мене откровења, почео сам да читам све што сам нашао у библиотеци од Крлеже и почео сам да купујем књигу по књигу, да скупљам његова дела, јер сам увек читао и данас тако радим, књиге са оловком у руци, подвлачећи све што ми се свиђа, што ми се допада, што ме чини испуњеним. То пажљиво записујем, понављам, неколико пута, учим, враћам се написаном и тако све док то што сам прочитао и сазнао не постане део мога мисаонога света, док не постане моје и док то не преточим у неку моју уметничку форму.

Нисам направио никакав план у читању Крлеже, нисам имао ни водича ни учитеља, нисам читао књижевне критике, нити предговоре или поговоре, то ме није занимало, желео сам да остварим директан и непосредан контакт са пишчевим делом и његовим мислима. Нисам био оптерећен његовим животом и радом, знао сам сасвим мало о њему и нисам имао неку преку потребу да првих четири године читања изучавам његов живот, јер сам био искључиво усмерен само на читање његове литературе и изучавање његових књижевних дела. То се показало као одлично опредељење, јер сам успео да, ако тако могу да напишем, ухватим писца у његовом пуном уметничком замаху и таленту. Успео сам да ухватим његове мисли, логична расуђивања, динамику реченице, његову ширину и дубину, тананост, сензибилност, узвишеност и посебност, његову оригиналност и посвећеност уметности и уметничком изражају.

Крлежа ми је одговарао по темпераменту и стилу, био је то литерарни ураган, који руши све ускогрудости

и себичности малограђанског света пред собом, био је то књижевни поводањ који се широко и барокно разливао и плавио најинтимнија места поробљене људске душе. Био је непредвидив као ратни диверзант, суров као колонизатор према глупацима и *homo cilindrakusima*, логичан као строги професор математике, сензибилан као Бројгел, уметнички доследан као самурај, особен као неки дивљак из топлих мора о којима је болестан и рањен сањао у Галицији, био је у свом уметничком изразу прецизан као Рембрант на слици *Час анатомије доктора Николаса Туља*, разигран као Хијеронимус Бош, ренесансан, ерудита и писао је у одбрану људске памети и човековог усправног хода према звездама. Писао је против глупости, коју је сматрао свемирском појавом, која се вуче за човеком као реп мајмуна, писао је о малограђанским одродима и скотовима који су служили окупатору, који су издали сваку националну идеју, који су се стидели што су Словени, Хрвати, што живе на Балкану, писао је о глембајевској капиталистичкој буржоазији, Домаћинском, тим првим домаћим тајкунима и олигарсима, који су злочином, убиствима, пљачком, отимањем и преваром долазили до првога милиона, за кога, неолиберали данашњице, кажу да се никада не сме питати како је настао, писао је и описивао њихове криминалне ликове убица и разбојника, који су портретисани тако верно да подсећају на Гојину палету исто таквих разбојника и крвника који су се докопали шпанског двора, писао је о проклетству тог крваво стеченог капитала, проклетству и нервној болести, лудилу и растројености живаца, који се преносе на следеће генерације, где је Леон Глембај прототип тог болесног стања друштвене квазиелите, јер он постаје, бежећи од лудила, бранећи своју логичну мисао и разоткривајући злочине његових предака, нервно лабилан, ментално поремећен, постаје душевни болесник и убица,

плаћа данак у крви породичног злочина, што је, опет, логична последица губитка сваког морала, дегенерација личности у похлепној породици, у том њеном настојању да се отме новац од других и да се, по сваку цену, не бирајући средства, створи, у крви, први породични велики капитал.

Крлежа је данас актуелан више него икада до сада, јер транзиционо доба и неолиберална идеологија капитализма у коме живимо, који почивају на начелу да богати буду још богатији и да сиромашнији буду још сиромашнији, довели су нас до таквих социјалних раслојавања у друштву да је једна повлашћена каста најбогатијих криминалних скотова и разбојника, каста зликоваца коју нико не сме да пита како су стекли тај први милион, каста политичког олоша, похлепних тајкуна и крвника криминалаца, каста која је потпуно окупирали друштво и преко строго контролисаних медија наметнула опљачканом и поробљеном народу највеће вулгарности, перверзије и примитивизам кроз емитовање свакодневних ријалити програма, заробила читаво друштво и ставила га под своју контролу. Проблем нашег доба је управо у томе што ми данас немамо неког нашег, српског Крлежу, који ће раскринкати, разорити, разоткрити и разобличити ту нашу криминалну псеудоелиту, те наше крваве Глембајеве, Барутанске и Домаћинске, те провинцијалне помпадуре и помпадурке, ту гомилу опасних бараба и разбојника, сецикеса, примитиваца, необразованих сатрапа, грамзивих протува, политичких зликоваца и демагога, конвертита који немају никакву идеологију, осим идеологије новца, болесних лажова и превараната, психопата и шизофрених лудака, немамо неког нашег српског Крлежу да расече ту друштвену трулеж хирушким ножем, да сецира те дивље хорде помахниталих старлета, што се пече, шире ноге, показују споловила, нема некога да прикаже те телевизијске води-

тељке и манекенке, добро плаћене наложнице политичара и тајкуна, да прикаже те наше естрадне манијаке свих боја и укуса, перверзњаке и сексуалне деликвенте, алкохоличаре и наркомане, читаву ту булументу режимских и страначких, неписмених новинара, празноглавих политичких аналитичара, поткупљених професора факултета, ударних песница сваког тоталитарног режима, нема српског Крлеже да сецира тај друштвени талог, читаву ту плејаду моралних протува и наказа који су упрегнути у тоталитарни систем да пију крв на сламчицу опљачканом, изманипулисаном и покороном народу, који пропагандно и демагошки причају о демократији, слободама, људским правима и правима мањина, док служе Врлом новом свету у коме владају мултинационалне компаније, корпорацијски фашизам, Велики Брат и Фамилија.

Немамо непоткупљивог и бунтовног српског Крлежу, јер се српска малограђанска интелигенција продала за државне функције, саветничка места, политичке апанаже, продала се за научне дипломе, амбасадорска намештења, директорске фотеље, добро плаћена уредничка места у новинама и на телевизијама, продала се за вечерње наступе са певаљкама на националним телевизијама, за посланичка места, за донаторство или спонзорство њихових лоше написаних књига, продала се и служи тој предаторској, издајничкој, слугерањској и примитивној политици, која је добила задатак да уништи државни суверенитет Србије, да задужи народ и да све уради за његову коначну окупацију.

Нема српског Крлеже да напише *НА РУБУ ПАМЕТИ*, јер како да назовем ово стање у коме ми данас живимо, где се нормалан и паметан човек осећа као да живи у истој болесничкој соби са опасним лудацима, који су побегли из душевних болница и психијатријских санаторијума, стање у коме и ми уз њих полако али сигурно лудимо, јер бити

нормалан у друштву лудака није препоручљиво, па се нормалан човек, уколико не жели да се супротстави, повлачи у своју осаму, неће да се замера, неће да навуче гнев моћних, гледа своја посла, гледа своје интересе, не жели да ризикује, не жели да изгуби свој посао и тако, због несупротстављања злу друштво пропада, зло влада, примитивизам царује и држава и друштво се распадају. Опет, ако се и супротставите, ако се на линији људске здраве памети и личног достојанства, побуните и крикнете, ако устанете против тог програмираног лудила и разарања, онда вас, попут јунака Крлежиног романа, прогласе лудим, хоће да вас стрпају у лудницу, јер се не уклапате у грађански пристојан просек, нисте политички коректни, јер сте антипротивни, неурачунљиви, јер правите скандале, јер не поштујете успотављене малограђанске каноне и принципе, неписана правила којих морају да се придржавају сви скоројевићи и конвертити, уколико желе да успеју, јер сте живчани, нервно лабилни и неурачунљиви, постајете опасни за режим, постајете извор заразе и зато вас тоталитарни режим забрањује, изолује, игнорише, кажњава, затвара, осуђује на тамницу или, ако сте баш толико забраздили, одстрањује вас физички, устреле вас као бесног пса, пред свима, као пример за застрашивање, само да им више не сметате у њиховој владавини, да их не нервирате у њиховом паланачком простаклуку, да не будете реметилачки фактор у разореном друштву и да не правите више никакве проблеме онима који су освојили власт и који не трпе никакву критику.

Нема српског Крлеже да напише данас *БАНКЕТ У БЛИТВИ*, да прикаже нашег националног генералисимуса Барутанског, који се на једвите јаде, после две деценије служења Великом Циркусанту, уз помоћ страних обавештајних служби, некако докопао велике политике, парла-

мента и министарства, који се уздигао на шовинистичким претњама другим народима, који је био ратни хушкач и ратни профитер, који је људе слао у рат да гину за његове подле политичке идеје, који је приграбио материјална богатства, бавећи се политиком, који је доживео потпуно политичку пропаст, крах и банкрот свих својих политичких идеја, али који је, када је видео како се уздиже нова идеологија неолибералне догме, одбацио сва своја пређашња убеђења, променио се, постао конвертит и издајник, постао главни промотер Неолиберализма и Европе, њен верни следбеник, постао тржишни фундаменталиста и талибан евроатланског покрета, његов Генералисимус, Вођа и Лидер, Демагог, Лажов, острашћени и полудели политичар без грама срама и стида, без трунке савести, који је изградио Култ личности, који је Господар живота и смрти данас у Србији, који је постао, заједно са својим братом, вођа криминалног, навијачког клана, на кога се свакога дана изврши десетак атентата, али он, ипак, успева да све те намештене атентате избегне и који је, попут свих његових узора и идола, баналан, бруталан, прост, вулгаран, непредвидив, луд, наказан и опасан по заједницу. Тај урнебесни лик наше пропале транзиције, наше трагедије, кога нема, нажалост, више ко ваљано ни да опише, да га исмеје и изруга, јер су сви уплашени и поткупљени, јер калкулишу, нема ко да га претвори у литерарног јунака неке наше балканске Блитве, наше несрећне и пијане крчме у којој може, упркос нашем нагомиланом древном наслеђу, да израсте такав један несретни српски Краљ Иби, креатура и циркусант, национални одрод, издајник и конвертит, каквог још нисмо имали у нашој богатој историјској традицији.

Нема српског Крлеже да опише српску *ГОСПОДУ ГЛЕМБАЈЕВЕ*, те транзиционе криминалне ликове што

опљачкаше државу и народ, што створише велике капитале на државној и народној несрећи, те ратне лиферанте, који су продавали по папреним ценама нафту, цигаре и оружје свим зараћеним странама у балканском, верском рату, хиперинфлационе добитнике, који су били прикључени на инфузију примарних емисија из Народне банке, повлашћене увознике акцизних роба, који нису деценијама плаћали никакве порезе и доприносе, те тржишне талибане, који су приватизовали за тепсију рибе наше пољопривредне гиганте, краљеве шећера, којима су стратешке фабрике шећера продате за три евра, краљеве и шверцере дувана, који су финансирали све политичке странке и играли на све политичке карте, краљеве путева, медија, телекомуникација, малопродаје и грађевинских дозвола, породичне династије које су се обогатиле на отимачини, превари и дружењу са Вођама и Лидерима, неписмене музиканте, магационере, пропале студенте, партијске секретаре, омладинске функционере и читаву ту плејаду крвника, злотвора и убица, превараната, курветина, лаких жена, који су се, без рада, знања и штедње, докопали огромног капитала, који су постали наша нова транзициона класа, новобогаташи, тајкуни, олигарси, плава крв, чија су размажена и глупава деца куповала дипломе престижних светских универзитета, који су постајали естрадне звезде наше баналности, који су за једно вече са друштвом на сплавовима трошили више него што једна радничка породица може да заради за годину дана, који су живели по свету, возили најскупље аутомобиле, моторе, јахте, живели у замковима и вилама, који са дна свог ега презиру сиротињу, шљакаторе, непоткупљиве интелектуалце и способне привреднике, јер читава та гомила политичког олоша и тајкуна су постали богати само због тога што су били преваранти, лажови, јајаре, сецикесе и морал-

не наказе, протуве и бандити, којима ништа није било свето, осим згртања новца по сваку цену. Зашто се не пише о њима? Зашто се не пише о челним људима из државе који су вође нарко мафије и који државу користе за своје похлепно богаћење?

Где несташе ти српски писци и књижевници да балзаковски, крлежијански и пекићевски оцртају сјај и беду транзиционих куртизана, газда, помпадура и помпадурки, подивљалих вампира у времену чуда, глембајевских крвника и манипулатора, индустријалаца од папира и крајева од бесмисла и глупости, естрадних плагијатора и политичких демагога? Шта се то дешава са српским писцима да су утихнули и да пишу сладуњаве и неинтелигентне романе које нико неће да чита, осим зомбираних малограђанера? Где је ту ангажована и критичка књижевност? Где је ту борба за уметнички изражај и слободу мисли? Где је крик уметника над тиранијом, манипулацијом, експлоатацијом и несрећом?

Где су данашњи робови са дна лађе драме *КРИСТИ-ФОР КОЛУМБО* да вичу како се даве, јер не могу више да издрже поводањ доспелих кредита и камата, дужничка омча им је стављена око врата и они су изгубили веру у Бога, где је тај Бог да их избави толике патње и несреће, мучења, остављени су, напуштени, не верују више никоме, немају идеале. Нема спаса, нема Царства Слободе, убијени су у појам, апатични, губе наду, нема Новог Света, нема копна, правац њихове пловидбе је погрешан, њихове муке и жртве су бесмислене и та помисао их додатно убија у појам. Адмирал брода је лудак и преварант. Он је Луцифер, Демон, повлашћена мањина га брани од гнева бесне већине, на нашем Титанику чује се само плач и лелек, крици и проклињања. Неки траже да се убије Адмирал и да се ритуално поједе. Посада почиње да се буну. Океан

је све немирнији. Посаду сачињавају: Сломљени, Пркосни, Пијани, Плахи, Побожни, Гладни, Безглави, Дивљи, Очајни и Уплакани. Посада је разочарана и бесна, љута, траже кривца и проналазе га у Адмиралу. Адмирал је крив за превару о Новом Свету, разапињу га на крст и баш тада, када су га разапели и када уживају у тој суровој казни, јер их је обмануо, појављује се из магле копно. Можда је смисао тог распећа био баш у томе што се тек тада појављује копно и Адмирал, умирући у мукама, види копно, али неће доживети да се искрца на ту обећану земљу.

Нема српског Крлеже да напише нашу *ЛЕДУ*, да прикаже, у разиграној карневалској ноћи, када све маске падају, наше индустријалце, интелектуалце и уметнике, сав тај наш шљам што себе самохвалисаво прогласи за елиту, да прикаже њихове баналне малограђанске животе, трачеве, интриге, прељубе, флертове, отимање о материјално и телесно, да прикаже неуротичне, необразоване и перверзне транзиционе добитнике, који су наметнули један болестан, труо и распадајући, паразитски, поглед на свет, један прост, примитиван и вулгаран јавни живот, где се псује, вређа, показују гениталије и сексуално општи пред камерама, па тако она несретница из Каменичке улице, која је бачена, игром животних неприлика, на улицу и која продаје своје тело истим таквим губитницима у животу за неколико стотина динара, да би могла да прехрани себе и дете, која једина, у овом прелазном водвиљу претапања из ничега у ништа, у општем друштвеном проституисању и препродаји морала и уверења, нема никакве маске на лицу, која је оригинална, животна и упечатљива, која никога не глуми и не претвара се да је то што није, која изгледа као да је сишла са палета Георга Гроса, где се осликава поратни хаос, безнађе и настајање тоталитарног нацизма, приказаног кроз циклус *Лице владајуће класе*, па та наша

насукана каменичка проститутка делује искреније и доследније. Више разумевања и самилости имамо према њој, него према свим тим курветинам и кучкама са наше порнографске естраде, што опслужују богате тајкуне и моћне политичаре, држећи губитницима транзиције предавања о моралу и друштвеним вредностима.

У АГОНИЈИ пропасти српке државе и нације појављују се на друштвеној сцени, израњају из транзиционог мрака и реформаторских магли, наши барони Ленбахови, пропалице, пијанице, наркомани, коцкари, који живе од распродаје државне имовине, издаје демократије и пљачкања државних каса, који су лењи, развратни, окрутни и насилни, који су друштвени ниткови са педигреом, припадали су некадашњем слоју црвене буржоазији и не могу да се помире да су постали ништарије и подлаци, који су понижени јер служе за спрдњу и подсмех новобогаташима, чије жене Лауре су генералске мезимице и размажене каћиперке, које су у живот и брак ушле са великим надањима и очекивањима, али којима се живот претворио у тамницу и пакао, које су неживљене, незадовољне, неисказане, које су раздражене, нервно лабилне, сензибилне и љубоморне и које, због агоније у којој живе, завршавају свој живот трагично, самоубиством као последњим чином свог упропашћеног живота.

Крлежа хируршким, ласерским ножем расеца то лажно друштво интелектуалних скоројевића, паразита, пијавица и лешинара, који се хране распадањем друштвених вредности и институција, који су убеђени и уверени како су они нека просвећена европска елита, који презиру свој унесрећени народ из кога су потекли, који се стиде свога сељачког порекла, који су задивљени европском колонијалном и освајачком културом и који сматрају да смо ми, Словени и Балканци, варвари, примитивци, урођени-

ци, звери из шуме, да са нама ништа не може да се уради него да се убрзано поробимо, оружјем и силом, да се окупирамо, да нам се ставе јармови на врат и да служимо једној вишој, развијенијој и просветитељској европској цивилизацији. У таквим друштвеним околностима, где се тачно зна ко коси а ко воду носи, ко газдује и ко мора да слуша и да се поковава, издајничка национална интелигенција је себи одредила место окупационог управника, колаборанта, квислинга, капоа, управника концентрационог логора, који извршава преузете обавезе и чији је задатак да промени свест народу, да промени менталитет, да научи ту стоку, крдо, рају, поданике и беднике, ништарије, да морају да раде и да слушају, да морају да поштују Силу и Моћ, да не могу да се супротстављају јачима од себе, да је све унапред одређено, да не могу ништа да промене и да морају да се помире са својим стањем, јер ако то не буду прихватили, ако почну да се опиру, буне и протестују, да дижу главу и да траже слободу и правду, онда није остало ништа друго него да буду строго кажњени и морају да их убију или спале у плинским пећима. Задатак тих националних издајника и слуга је да омогуће да се та организована убиства или лоботомија, ради промене свести, беспрекорно добро организује и да се не губи драгоцено време за успостављање тоталитарног устројства друштва.

Крлежа се тенденциозно определио да се оштрим пером супротстави том успостављеном поретку ствари, где јачи има природно право да тлачи, где сиротиња мора да живи у горим условима од своје краве у штали, где су малограђански вампири предодређени да пију крв поробљеног народа, јер је све то део неког смишљеног Новог светског поретка, где се убијају слободе и протерује правда, определио се да пише против таквог округлог и болесног, перверзног света тирана и убица, приказујући га изнутра, ушао

је у њихове куће, замкове, станове, ушао је у њихове породице и њихове животе, ушао је у њихове болесне главе и стешњене душе, ушао је стриндберговски и ибзеновски прецизно и детаљно, само да би скинуо све те нашминкане и напудерисане маске са грађанске класе у успону, само да покаже да су ти владари света и народни окупатори наказе, болесници, психопате, убице, манијаци, силоватељи, зликовци и крвници, да су морално поремећене личности и да нису способни да управљају сами са собом, да морају да се лече и да народ, грађанство, понижени и обесправљени, морају да устану против тих скотова и да сами одбране своју отету слободу.

А ко ће други слободу да им донесе? Ко? Онај ко се буде борио за слободу потлачених, радиће то искључиво у свом личном интересу, да постане нови господар, нови тиранин, нови муљатор и шпекулант, да се некако домогне друштвених привилегија, да зајаши народ и да буде неки нови народни крвник. Историја нам је то безброј пута до сада показала. Историја је постала књига извршених превара. Записи из друштвеног подземља. Крлежа се свом снагом талента и књижевног дара побунио против такве историје и такве судбине. Није пристајао да се преда и да потпише капитулацију. Устао је против намере да се врши лоботомија народа. Устао је да одбрани сувереност личног избора, личне и националне слободе. Устао је нагло и строго све кринке са лица наше продане и слугерањске националне елите, која је радила против интереса сопственог народа и која је покорно служила интересима страних окупатора и освајача.

Одбацује драмски писац Крлежа све конвенције са почетка XX столећа, одбацује све каноне и писана упутства, не верује у те наметнуте прописе и правне оквире, не жели да свој уметнички изражај стисне у тесна малограђанска

одела по мери паланке духа, одела која су у тренду и која сви, понављајући се идиотски, послушно носе, верујући да су модерни, савремени, прогресивни, да нешто значе и да ће успети да се некако упишу у недостижну Књигу живота. Крлежа на живот гледа као на рапсодију *КРАЉЕВО*, једночинку која нема репризу, нема понављања, која се једном приказује у нашем животу и која не признаје никакву накнадну памет, никакве исправке, преправке, никакве поновљене снимке, већ она постаје рапсодија о нашем лудилу и пропасти, метафора болесног друштва који стреловитом брзином интернета срља у своју сигурну пропаст. Све се у тој нашој рапсодији смешало и распојасало, изгубила се мера и смисао, више се не зна ко шта говори и за шта се ко залаже, у том сајамском, коралном плесу живота и смрти танцују дебели свештеници са мршавим проституткама, сељаци и слепци, госпође са сакатима, ратници и мајмуни, слушкиње са чаробњацима, национални хероји са старлетама, академици са овцама, левичари са монахињама, десничари са вештицама, анархисти са краљевима, мртваци са дамама из високог друштва, танцују педери и лезбејке, политичари и просјаци, новинари и барабе, НВО организације и наркомани, радници и јапијевци, танцују сви заједно, ухваћени у коло среће, танцују из све снаге, поскакују, као да им је то последњи плес у животу, ђипају, подврискују, све се то ковитла и увија, окреће и обрће, ударају ногама у под да се земља потреса, шкрипе клавири, цвиле виолине, циче зурле, ударају сумануто племенски бубњеви, крв ври у жилама, мамурлук у слупаним главама, свет се уморисао у тражењу изласка из тог комерцијалног бесмисла и потрошачке зависности, лају пашчад у медијима, напуштене луталице завијају по пустим селима, каравани пролазе, обешени висе на бандерама покрај сајма таштине, падају НАТО бомбе са осигурања.

ромашеним људима, посланици се туку у скупштинским здањима, парови се паре у директним преносима, тресу се мрежњаче навијача, ударају рекети по хипофизама, пљују политичари у даљ и на близу, тајкуни са фантомкама пљачкају банке, док банкари цеде суву дреновину, бледи и надути утопљеници са ужетом око врата прате на курсним листама раст швајцарског франка, политички аналитичари постају жога летачи, доушници, издајници, конвертити, каријеристи и лажови су постали идоли, све је помешано: расе, нације и вере, нико никоме више не верује, свако игра само за себе своју игру, свако слуша само своју музику, држе се поробљени за уши, вуку се међусобно и спрдају својој несрећи, сви се очајнички смеју и демонски кезе, исплазили су вампирске језике, показују средњи прст са црвеним ноктом, танцују и славе људску глупост, похлепу, сујету, себичност, ограниченост, танцују у колу, опијени сопственим бесмислом и срљају тако према понору, весели и срећни као мртваци када се ослободе несносног бола и постану сами себи сувишни и досадни.

Све је постало једна транзициона ГОЛГОТА, страдање, распињање, мучење и жртвовање, све је постало површно, плитко, разуларено и размажено, сукобљава се биће и небиће, принципи и камуфлаже, сукоб богатих и сиромашних, левих и десних, сукоб унутар исте поробљене класе, сукоб унутар породице, сукоб унутар самог уморног и ражалованог човека, човека који је другом човеку постао вук и вучије прилике су одредиле односе између људи. Све је то довело до стања да данас човечанство тумара у потрази за смислом и сврхом, тумара између програмираног робота и слободног Лепенца, између себичног згртача и добродушног саплеменика, између Прометеја и Сизифа, тумара човек и тражи другога човека, сродну душу, извориште и уточиште, тумара и храбри себе да није

сам, да има још чистих душа и да има смисла то вечито трагање, преиспитивање и непристајање. Човек још није умро. Нису га машине надвладале. Човек је још увек, на нашу срећу, прилично жив и жилав, није се предао, него се само умирио, умртно, успавао и улењо. Човек се само повукао у себе, размишља, тихује, страхује, одмерава и чека. Чека да се нешто догоди. Ни сам не зна тачно шта треба да се догоди, али поуздано зна и осећа својим бићем да мора нешто да се промени, да је садашње стање неиздрживо, да не може да опстане на дуги рок, да су све велике идеологије умрле, уништене и сахрањене, да нема више никакве могућности да се вратимо на старо, да се тражи нешто ново, другачије, нешто што је различито, нешто што ће човека покренути, тргнути, избацити из садашње летаргије и апатије, нешто што ће човека вратити на његов пут према небу и звездама. Шта је то? Обичан и мали човек нема снаге да се сам избори са тим смисленим и суштственим питањима, нема визије, талента и ширине да пронађе одговоре за спас човечанства и тај задатак је оставио уметности и уметницима, да они, као умни, сензибилни и талентовани, пронађу путеве спасења и избављења поринутог и посрнулог човечанства.

Књижевност је та која мора у својој свеобухватној општости да пронађе одговоре на сва постављена питања суштине и смисла живота и да наговести будућност. Књижевност је дужна да крикне, искорачи, урликне, да разбије старе односе и растргне све ропске ланце. Она је обавезна да се побуни, успротиви, узјогуни, ритне и усправи. Не сме она да робује, пузи, служи и страхује. Књижевност има свету дужност да растера магле заблуда и предрасуда, да покаже пут избављења, да охрабри уплашеног човека, да буде уз њега, да га осмели, поведе и упуту. Писац је пророк и месија, просветитељ и револуционар, побуњеник и

посвећеник. Писац је, истовремено, и хирург који мора да расеца трула ткива друштвеног бића и друштвених односа, мора да очисти загнојене ране и да ушије отворене резове, мора да делује ургентно и оперативно, јер за страдалог у судару принципа и извитоперених тоталитарних институција нема времена за губљење, јер му живот виси само о једном концу и ако тај конач, нечијом политичком несмотреношћу, узимам ту најбаналнију могућност, случајно прекинемо, онда том страдалнику нема помоћи. Како писац да му помогне, када су се сви уротили против здраве људске памети и моралне вертикале? Како писац да помогне када знамо да нема случајности и када се све ради испланирано и теледириговано? Нема данас више добре савремене књижевности, јер уметник не ради оно што је његов позив и што би морао да ради. Нема више вредних књижевних дела, јер се они не баве суштинским проблемима отуђеног човека, него се замајавају глупостима свакодневице. Нема више узвишених књижевних дела, јер писци нису више спремни на патњу, муку и понирање. Морамо признати, ма колико нам то тешко падало, да нема мисаоне књижевности, јер више нема мисаоних писаца. Изгубили су таленат, јер су пристали да буду поткупљени и увучени у потрошачки конформизам. Књижевност је упала у лавиринт комерцијалног индивидуализма и не зна како да пронађе излаз из те омамљиве забаве и разноноде. Књижевна дела не могу да се носе са монополом и насиљем електронских медија, који су примамљиви и заводљиви, који не траже никаква напрезања, мучења, одрицања, читања, размишљања и преиспитивања, јер више немамо класичног читаоца, који има неке своје пориве да сазнаје и истражује, да открива, изучава и спознаје, да мења свет око себе својим чињењем, па, сходно томе, мора доста да се креће и да прикупља и упија друга знања, да

се бори и да трпи ударце, него смо данас добили потрошачког конзумента, паразита који свет мења даљинским управљачем или кликом компјутерског миша, који чека да му се све донесе на тацну, принесе, да га служе и госте, да му све идиотски сажваћу, припреме у блендеру, измиксају живот и гурну у стално разјапљена гладна уста, тако да је једини његов напор, у том преживарском поимању стварног света, да прогута све што му се понуди, да не бира, да буде задовољан самим чином гутања, да се редовно и успешно преждерава и да му мозак буде неухрањен и танак, јер га не користи, док се око струка и задњице толико прошири да почиње временом да размишља само логиком свог раширеног дебелог црева.

Такав испројектован конзумент електронске цивилизације на одру нема никакву потребу да се, попут јунака романа *ПОВРАТАК ФИЛИПА ЛАТИНОВИЋА*, бави својим унутрашњим животом, да развија неки свој, лични поглед на свет, који ће бити супротстављен том досадном, препознатљивом, празноглавом, окрутном и окупаторском стварном свету, нема никакве потребе да се бави вечитим неистраженим темама идентитета, односа његовог са заједницом, питања смисла и сврхе свога живота, питања уметности, уметничког стварања, питања љубави, правде, истине и слободе. Плаши се тај наш савременик самог чина повратка природи и себи, плаши се да зарони дубоко у своју подсвест, да се сучели са својим скривеним тајнама, плаши се да истражи пукотине у свом детињству и свом одрастању, не сме никако да остане сам, јер бити сам је опасно, тешко, напето, обесхрабрујуће и зато је лакше приклонити се стаду, крду, стампеду, где је сигурније, топлије, мирније и безбедније, где се глава сагиње до земље и набија у задњицу Вође, Лидера и Месије, јер је тамо, упркос громогласној грмљавини дебелог цре-

ва, боље, удобније, безбрижније и прихватљивије, него да се буде на чистини, на осами, на брисаном простору, на мети, сам, остављен, непризнат, одбачен, само због тога што се толико инсистира на неким моралним принципима и етичким вредностима. Шта је то морал? Шта су то етичке вредности? Да ли то може да се маже на хлеб? Какве су то будаласте расправе докоњака? Сваки човек добро зна да се тај морал и та етика не мажу на хлеб, да је досадна и сувишна ларпулартистичка расправа, обављена још у XIX столећу пред гладним човеком, о смислу опредељења за кобасицу или за Шекспира, јер то није никакво опредељење када се зна да ће се човек увек прво определити за кобасицу, не због некаквих својих схоластичких прохтева, него због тога што кобасицом може да напуни празан стомак, док се Шекспирове књиге не могу појести, јер су сирове и неукусне.

О чему ми онда, господо другови, причамо? Какве ми то чорбине чорбе чорбу припремамо? Ко ће те сплачине наше паланачке квазиелите да куса? Па, то је, молићу вас лепо, потпуно без укуса и мириса. То је – истоштогмоћ! То је одвратно бљутаво и огавно. У том трагању за изгубљеним временем не можемо себи да дозволимо да се изгубимо у лавиринту промашеног живота. Аријаднино клупко мора увек да буде уз те наше националне корифеје, не због тога што су они узвишени и храбри као Тезеј, син бога мора Посејдона, који је одлучио да ослободи своју земљу од тешког данка и ропства и који се упустио у велики ризик и борбу да убије окрутног Минотаура, препотентна и себична ангажованост наших интелектуалних одрода нема у себи ту свест, храброст и смелост, немају мисаони потенцијал да тако далеко добаце, него се читаво њихово друштвено делање претворило у јурњаву за каријером и материјалним користима, због тога што они јако до-

бро знају да их на крају тог лавиринта, када буду изашли, чекају мирисне, печене и укусне кобасице у масној тави, које им једино држава може бесплатно да припреми. Те печене и цврчеће државне кобасице својим опојним мирисом више покрећу српске малограђанске сподобе да се друштвено ангажују, да делају, да покушају, по сваку цену, да се некако докопају тих укусних послastiца, макар морали да се помуче да постану и доктори наука на Универзитету или угледни какадемици, кажем, више их те кобасице покрећу, него сви написани романи наших талентованих писаца о заједници, слободи, правди, истини и моралу, романи о унутрашњим немирима рањивог и осетљивог уметника, о његовим страховима, сумњама и личним борбама прогнаног ствараоца, делатника, који покушава, на све начине, да се врати изгубљеној и напуштеној заједници, да је, напokon, пронађе, да у својој прошлости добије макар неко упориште, да открије неку забачену мртву луку, где се може скрасити, попут бродова из Цесарићеве песме, који вечно снивају како се броди, док им сидра мирно почивају у плиткој води.

Где је та мртва лука, где може насукани интелектуалац да пронађе своје уточиште?

У ВУЧЈАКУ?

Да ли се тамо, у нашем селу, налази изгубљена заједница? Да ли је повратак природи истински повратак изгубљеном човеку? Да ли бекство од града значи и освајање Царства слободе на селу? Да ли, на крају, повратак селу може спасити нашу раздражену, уморну и разочарану цивилизацију? Све су то питања на која се и данас, после толико година, траже одговори и што је данашња криза све дубља и тежа, то ће се ова питања све више постављати.

Крлежа је драмом *ВУЧЈАК* разбио русоовске предрасуде и представе о селу као неком идиличном и природном месту, где се може побећи од градске вреве, цике, вике, похлепе, конкуренције, неморала и експлоатације, како мисли разочарани апсолвент филозофије и ратни војни инвалид Крешимир Хорват, како мисли данашњи наш разочарани свет, који на повратак селу гледа, не као једну од могућности да опстане у тешким кризним временима, него као бекство за искупљене, рањене, повређене и отуђене душе. Међутим, ни то није било и није ни данас решење. Упркос силним очекивањима и настојањима да у својој глави изгради слику тог идиличног села, где се унесређени градски човек може вратити на опоравак, реалност је много тежа и суровија. У општој друштвеној пропасти свих моралних и људских вредности, село није могло да остане изоловано у том колективном распадању и губљењу смисла, село је већ било захваћено индустријским развојем, комерцијалном цивилизацијом и није могло да се одупре универзалној дебилизацији. Село нам је пропало тачно онако како смо и ми пропали у бесмислу грознице потрошачке похлепе. Побегли смо и иселили се са села, јер смо побегли од самих себе и својог древног корења, традиције и предака, којих се стидимо и које више не желимо да разумемо. Спас не долази повратком на село, него се можемо спасити само мењањем вучијих прилика у којима данас живимо. Смисао живота није бекство од себе, него повратак заједници и општим човечанским вредностима, јер ако спасимо посрнулу заједницу, онда једино можемо да спасимо и себе.

О уметности и уметнику

Шта смо научили из Крлежиних дела? Шта смо научили из његових романа, приповетки, новела, драма, есеја, приказа, полемика и памфлета? Да ли је уметност данас последња богиња, којој гасне њена метафизичка дијадема? Да ли ће уметност да нестане у сукобу са баналном свакодневницом и тиранијом бахатих примитиваца? Хоће ли уметник да преживи конформизам и корупцију потрошачке цивилизације? Све су то питања која трајно остају отворена и која траже нове уметнике да, кроз свој уметнички изражај, понуде смислене одговоре и решења. Нема правила, канона и догми, који су зацртани и који одређују уметнику како ће да се изрази. Уметник мора да буде потпуно слободан у свом уметничком изражају и никакве тенденције у уметности не смеју да га спутавају, ограничавају или усмеравају. Уметник мора сам, снагом свог изворног талента, да пронађе начин како ће се изразити и одговорити на питање који је смисао нашег постојања, трајања у времену и простору. Све се увек врти око тог смисла и суштине живота, на кога многи хваљени, награђивани, опевани, слављени естрадни уметници мисле да су успели да одговоре на провокативну загонетку и питалицу, убеђени да су решили вечиту енигму, да су дали коначно решење, тајну коју сви хоће са сазнају, па, опијени успехом, слава таштине их понесе у небеске висине, благоугодни мириси и укуси материјалног света их омаме, тако да они уистину помисле да су бесмртни и постају уверени да су Божији изабраници, да су све рекли, објаснили, изразили

и да су досегли савршенство. Али временом схватају да је све то било само обично пијанство, појама и занос, време постаје њихов највећи критичар, пролазност, заборав и нестајање руши све оно што су мислили да никада неће да се изгуби и поништи у протоку суровог времена.

Када сам писао причу ЕХНАТОН, причу о египатском фараону Аменхотепу IV (владао у периоду 1353–1335. г.п.н.е), који је први схватио значај стварања монотеистичке религије, када сам изучавао велику историјску грађу из тог далеког времена, наишао сам на египатског мудраца, филозофа, писца, научника и уметника Ипувера, који је живео 2.800 г.п.н.е. и који је написао, сходно духу свога времена, да нова поколења више неће имати о чему да пишу, промишљају и стварају, јер су он и његови савременици све већ објаснили, изучили и створили. Изван египатске Империје, према његовом мишљењу, није било цивилизованог живота, примитивни и дивљи народи су живели у неком свом природном станишту попут животиња, тако да нису могли да донесу никакву добробит развијеним цивилизацијама и културама. Уметници, који имају таленат, вековима уназад покушавају да задрже овакав, препотентан и арогантан, Ипуверов поглед на свет, покушавају да зауставе време и верују да су баш они успели у томе, да ће они постати бесмртни и вечни, али то је кобна грешка и они протоком времена нагло пропадају и нестају, топе се њихове илузије као слатке кугле сладоледа на врелом дану, на све стране цури и нестаје, само због тога што су се превише уздигли, осилили и узели на себе више него што им припада. Само велики уметници, које памтимо, изучавамо и којима се дивимо до данас, никада не праве такве судбоносне грешке, јер они добро знају да, упркос свом великом труду, залагању, жртвовању и посвећености, ништа нису научили, да ништа нису урадили,

да се налазе на самом почетку, увек на том проклетом почетку, да је све, ипак, пролазно и приземно, непоуздано, ограничено и крхо, да је питање само времена шта ће некако успети, од свега што је створено, да се одржи, опстане, отргнуте и супростави нестајању и забору. Велики уметници знају да су они за живота мртви и зато покушавају што снажније и упечатљивије уметнички да се изразе. Знају они да је то само покушај уметника, који не жели да се преда, који не жели да утоне у баналност свакодневнице, који не жели да хрче над животом који се распада, који има неку унутрашњу потребу да устане и да се изрази, да нешто направи и да се негде у делу отисне, исто као што је такву потребу имао наш далеки предак *homo heidelbergensis*, предак неандерталца, који је живео на локалитету Баланица у Сићевачкој клисури 600.000 година п.н.е, длакави и космати ловац, Баланац, који не може да спава са чопором, док ватра гори у пећини, који осећа да га нешто тишти, боде, пецка, нервира, да га нешто изнутра спада, обузима, нервозним чини, немир му ствара, низ леђа му пролази као да хиљаде пећинских буба марширају, нешто се чудно са њим дешава, јер никако не може да утоне у сан, најео се добро, напио воде, обљубио је своју драгу, сви око њега су природно и здраво заспали, хрчу, мљацкају, пуштају звукове, утонули су у безбрижне снове, али он, као у инат, као да је проклет, као да га нешто мучи, не може да заспи, нека му је смуша у глави, омама, која га тера да устане, да умочи своју длакаву руку у локве крви убијене звери у дну пећине, да добро натопи шаку, да се онда исправи на задње ноге и да отисне своју масну руку о камен свог пећинског дома. Гледа он тај свој кравави отисак на зиду пећине, загледа га са свих страна, приноси упаљено дрво са ватре да боље види, враћа дрво у пламен, седа крај ватре и поносно гледа на своје дело, сми-

рио се, испуњен је, задовољан, нема више никаквог немира, стресао је са леђа све пећинске бубе, не бубња му више ништа у глави, све се у њему умирило, нестала је нервоза, гледа своје дело, први његов отисак, његов одражај на зиду, остао је ту, на стени, забележен, заустављен у времену, стоји, не мрда, неки облик је тамо постао, који наличи на његову руку, али када се боље загледа, под пламеновима ватре, чини му се да се облици мењају, покрећу, да су оживели, да поигравају, претаварју се у друге неке облике, ено, сада су постали опасна дивљач, коју он и његови рођаци лове, замишља тај лов, уживео се у њега, опколили су великог дивљег вепра, сада ће да га убију, не може да им побегне, лепо види како вепар пада под ударцима њихових камених секира, они играју покрај убијеног вепра, радују се улову, товари га на дрво и носе, између себе, у пећину, да га одеру и да испеку за вечеру, све је то видео, живе слике играју пред њим и он се задовољно смешка, ужива у том пећинском играчку, вечерњој представи, пећинском позоришту, цртаној забави, која га испуњава, опушта, смирује и он лагано тоне у сан, откривши читав један нови свет који се простире око њега, свет кога је он покренуо из својих унутрашњих дамара, немира, покренуо га својом имагинацијом, талентом и осећајем да мора нешто ново да доживи и створи. Мора неки искорак да направи у односу на све остале који спавају, који су незаинтересовани, немају воље, немају никакве визије, који не разумеју игру и који чекају да их неко пробуди, поведе и покаже куда треба да иду.

Распон од тог нашег длакавог Баланца, који се први усправио и уметнички изразио, који се побунио против досадне свакодневнице хркања, ждерања, парења и подригивања, преко наивног и посвађаног неандрталца, рибликог Лепенца и ванземаљски мирољубивог Винчанца, преко

плагијатора Ахајаца и њихових куроса, копљоноше Поликлета, Фидијине декорације на Партенону, преко летелица на српским фрескама *Распеће Христово* у Дечанима, Микеланђелове *Сикстинске кавале*, Леонардове *Бојородице у иећини*, Бошовог *Рајској врши* и Бројгеловог *Тријумфа смрти*, преко Дантеовог *Пакла*, Шекспировог *Тимона Аџињанина*, српских епских песама и Његошевог *Горској вијенца*, па све до Гетеовог *Фауста*, романа Достојевског *Зли души*, Томаса Мана *Чаробни брег*, Беле Хамваша *Паџама*, Крлежине *Галиције* и Пекићевог *Беснила*, читав један тај распон је упоран покушај уметника да вјечно људско зауставља у времену *помоћу описака и којија у шварима трајнијим од људској меса*. Покушај да се заустави време и да се створи склад између човека и човека, што је много тешко, и човека и природе, што је услов опстанка човечанства, покушај да се хуманизују људски односи, да се пронађе мера, лепота и духовна равнотежа, јер ако се у томе не буде успело, онда је све што радимо бесмислено траћење времена и наш сигуран пут у вечни нестанак. Ако, ипак, успемо некако у том покушају да се спасимо, ако зауставимо садашње, геометријском прогресијом и експоненцијалном функцијом одређено, срљање у сигурну цивилизацијску пропаст, ако успемо да се очовечимо, уметнички изразимо, духовно обликујемо и добротом испунимо, онда је то коначан доказ да је *човјек постојао умјешник, а престојао биши јорила*.

Главно питање које се поставља пред сваког уметника је да ли он успева да победи горулу у себи и да ли може, на свој начин, да одговори на кључну животну дилему - каква смисао има наше трајање у времену и простору?

Одговор на ово суштинско питање нашег опстанка, уметник може да подари из стечених знања, научених књига и проживљеног искуства, али то, ипак, није довољно да се изрази до свог властитог, оригиналног уметничког

изражаја, који га разликују од других уметника, него смо сведоци, кроз историју уметности, да често уметник инспирацију добија из примозја, више – још увјек – из ушробе, из цријева, по највише из скривених тјелесних побуда, мушних стираси, и себелубиво нечистиих натона, протшурозложно и љркосно, често елементарно као болести, јављају се умјешничка надахнућа, настјајући необразложено, по природним законима, често кайрициозно и савришено протшувусловно, као што је природа сама, преобилна у својим необразложениостима и хировишом испрејлешавању здравој и болесној, јакој и слабој, трајној и пролазној.

Уметност хиљадама година прежвакава једну те исту тему: о слободи, љубави, лепоти, правди и истини, покушавају уметници на различите начине да објасне, реше, опишу, насликају, одсвирају или отисну своје виђење решења тог човековог посртања под звездама, али, нажалост, упркос силном потрошеном времену и надошлој енергији, надањима и очекивања, упркос силним страдањима избезумљеног човека, ми настављамо и даље међусобно да се убијамо, кољемо, истребљујемо и самоуништавамо. Сада нас Управљачи света бомбардују геноцидним планом да нас смање на златну милијарду привилегованих киборга, уверавамо упорно једни друге да имамо најбоља решења, да ми једини знамо шта треба да се ради, да ми имамо неке нове погледе на свет, који нико до сада није изнео, али, то није тачно, нема ништа ново под сводом небеским, увек се враћамо на сами почетак, понављамо једну те исту животну лекцију, досадно и глупо, неинтелигентно, површно и банално, оглупавели смо у доба вештачке интелигенције и остали без елементарних људских осећаја, ништа не разумемо, срљамо непрестано и сумануто, да би се данас толико удаљили једни од других и од тих смислених тема, од којих безглаво бежимо, да смо дошли у позицију

да угрозимо сам опстанак човечанства. Таква катаклизма се није догодило у досадашњој историји цивилизација, јер је људско лудило и глупост било, ипак, ограничено, везано за једног поремећеног човека, државу или империју, везано за једну територију, али није могло пандемијски да захвати читаву планету, док смо данас сви угрожени, сви смо постали жртве, јер смо, попут затворених логораша у поеми Ивана Горана Ковачића *Јама*, глобалном жицом сви спојени, пробушили су нам мозак и нерве умрежили, повезали нас на централни софтвер којим управља шизофрени Велики Брат, који је добио задатак да нас лоботомира, заглупи, преплаши, заведе и доведе над отворене јаме, где ће нас, вакцинисане, чиповане и зомбиране, бацити у крваве кланице.

Како стварати уметност у банализацији уметничког изражаја?

Како стварати уметничка дела када нас пропагандним триковима бомбардују најглупљим, најприземнијим и најодвратнијим медијским перформансама, где проглашавају уметничком сликом мокрење неког дегенерика по платну, где запаљени клавир постаје врхунац музичког израза, где буљење у једног магарца постаје позоришна драма и где гомила шкрабала сваке године добија престижне књижевне награде за своје бљувотине, које величају логику гениталија и пражњење црева?

Како писати данас књижевна дела?

Ко ће да их чита?

Зашто би читали, ако су електронски надражаји са мобилних телефона јачи, бржи и остављају снажнији утисак?

Зашто се мучити и читати овакве дуге реченице, напрезати мисли и стварати слике из баланичке пећине, када

се једним кликом може ући у чудесан виртуелни свет обмане и лажи?

Све су ово питања која мора да разреши савремени уметник и мора да пронађе пут за оздрављење човечанства. То је његов историјски задатак у XXI веку. Његова дужност и обавеза. Борба за неки нови уметнички изражај.

Који изражај? Какав изражај?

Е, то мора сваки уметник својим талентом да пронађе. Он мора својим талентом да пронађе пут спасења, пут ка поробљеној, окованој, сакривеној у мраку пећине и преплашеној људској души. Која се, мучена и напаћена, изгнана, уплашила моћи дигиталних технолошких компанија и њихових растућих берзанских индекса, њихове вештачке интелигенције, блокчејн технологија и крипто валута, уплашила се роботизације и стварања киборга, јер нежна људска душа није дорасла том свету машина и кибернетских система. Уплела се јадна душа као ухваћена риба у електронске мреже, праћака се, хоће да побегне из тог страног света, који је нападан, арогантан, суров, контролисан, свевидећи, отуђен и хладан, људској души теретан и одвратан, јер њој је, упркос великој временској дистанци, ближи свет топле баланичке пећине и упаљене ватре, свет спокоја чопора који безбрижно спава и свет немирног и пробуђеног уметника, она тај свет доживљава као свој, препознаје га, добро се у њему осећа, дише заједно са њима, завиди том изгубљеном у времену свету и покушава, на све начине, некако да га сачува у себи.

Хоће ли људска душа успети да сачува тај свет баштине у себи? То искључиво зависи од уметника. Али, није му довољан само таленат. Уметник ствара нови свет. Када од ничега постаје нешто. Не паразитира на таленту. Мора да постоји дрскост да мења свет у себи и око себе.

Уметник је позван да устане у одбрану прогнане људске душе. У одбрану последњег човека. Уметник носи нову наду за окупирано, поробљено и болесно човечанство. Носи нову визију да, ипак, можемо да изађемо из ове данашње цивилизацијске трагедије. Не може том уморном и залуталом човечанству да помогну инжењери људских душа, који пишу тенденциозне соцреалистичке идеолошке памфлете, нити испразно посмодернистичко спрдање изфрустрираних малограђанера, аутошовиниста, колонијалних лакеја, који отворених уста стоје пред научно-техничким прогресом, пред гламуром корпоративног фашизма и пред Великим Ресетом, којим Велики Брат намерава да направи нову цивилизацијску превару.

Налазимо се на цивилизацијског прекретници. Смртна борба Добра и Зла се одвија свакога дана пред нашим очима. Човечанство је на респираторима, док наша књижевност, пред том поразном сликом цивилизацијске пропасти, спокојно затвара очи, окреће главу на другу страну, прави се да не види шта се дешава у свету, глуми лудило, тупаво блеји о неким промашеним, будалстим темама, које никога не занимају, јадно, бедно, глупо, неписмено, неинтелигентно, ужасно просто, перверзно, безначајно и очајно муца, шкрипи и багује. Српска естрадна књижевност се удавила у сопственим заблудама, плагијатима, лошем подражавању умрле европске књижевности, потопила се без трунке оригиналности, без вапијућег крика бродоломника, без уметничког одраза, утопила се у опште место наше трагичне збиље и постала је штетна за наше државне, националне, уметничке и људске интересе. Постала је назадна, опасна, заразна и сувишна. Постала је жалосно смешна. Она је наша велика срамота.

Уметнички израз значи ухватити у свом уметничком делу дух данашњег времена. Ухватити својим ументич-

ким талентом бит страдања савременог човека и његова лутања, борбе, пропадања, покушаје и поновна уздицања. Бити уметнички талентован значи изразити суштину трагедије савременог човека, без обзира на који начин, у којој форми или којим средствима то направити, без обзира да ли то радили кроз локалну, националну или опште цивилизацијску узету тематику, потпуно је свеједно за шта сте се определили, то за поруку уметничког дела уопште није важно, ако уметничко дело погађа суштину нашег цивилизацијског проблема и ако успева да то изрази на уметнички начин. Нема обрасца како то мора да се уради. Уметност не функционише кроз каноне, догме и обрасце.

Уметнички се изразити значи бити духом слободан. Бити храбар и одлучан. Значи бити духовно суперироран у односу на своју успавану средину. Зар наш рођак Баланац није узнемирен и узрујан, не може да спава и лоше се осећа, зар није узбуђен пре него што својом длакавом руком не обележи зид пећине? Он се уздигао изнад других својим слободним духом и храбрим чином. Ако неко нема талента и не зна да ствара уметничко дело, ако прави бофл робу за сујетне паланачке снобове, који га величају, јер погађа њихов простачки неукус, онда је све што ради узалудно и недостојно уметности. Неће остати, време ће га збрисати, јер нема никакве уметничке вредности. Нема квалитет уметничког дела који ће га одржати усправног у уметничкој вертикали. Срушиће се све што је направио чим се угасе светла позорнице, које га чине медијским видљивим. Однос Моцарта и дворског композитора Салијерија је однос уметничког генија и медиокритета. Када гледамо Форманов филм Амадеус, онда сви себе видимо као Моцарта. Нико себе неће да види као Салијерија. Нико себи неће да постави питање – да ли сам ја Салијери, који пакосно уништава уметничког генија? Моцарт је

један, непоновљив, слободан и оригиналан, док већина остаје да живи у свом поробљеном медиокритетском свету. За Моцарта је потпуно неважно што га бацају у заједничку гробницу са бечком безименом сиротињом. То ништа неће умањити вредност његових композиција кроз векове. Уметников живот је већ саткан у његовом уметничком делу. Ми оцењујемо његово уметничко дело, без обзира на његов лични живот. Стваралачка генијалност Николе Тесле, која је допирала до 52. века, визија наше хумане будућности, коју је морао у својим пројектима да уништи, јер је савремени човек био недорастао таквом друштву, потпуно одудара од критичких примедби баналних примитиваца да Никола Тесла није знао да уновчи све своје патенте. Зашто би он то знао? Па, њега то уопште није интересовало. Тај пословно-финансијски поглед на свет Моргана и корпорација није био његов стваралачки свет. То су два света која се међусобно искључују и потиру. Из перспективе 52. века анализираће се стваралачко дело Николе Тесле, док нико од наших далеких потомака, ако данас успемо да помогнемо Добру да победи Зло, неће ни знати да је постојао неки финансијер Морган, јер он уопште није битан за нашег далеког потомка.

Када данас анализирамо српске епске песме или српско фреско сликарство из XIII столећа, за које је Крлежа написао да је било предђотовско, онда остајемо запањени и усхићени пред снагом записаних речи слепих гуслара и пред колоритом одсликане палете. Ми не знамо ко је написао те епске песме и не знамо имена уметника који су одсликали те живе предренесансне фреске, али духовно се напајамо и уздижемо њиховим уметничким вредностима. Постоји једна заједничка, уметничка нит која спаја вредна уметничка дела кроз векове и која их уздиже у један непролазан и свеобухватан космополити-

зам. Та уметничка нит се налази у људској души. Она повезује пећинског Баланца са нама данас у угрожену људску заједницу. Никаква индустрија забаве, моде или игара, никакве маркетиншке кампање корпорација, ПР мешетари, спонзорисани перформанси и набујале дигиталне рекламе, књижевне награде, бијенали, премијере и концерти не могу да одрже у животу нешто што није уметничко дело и што нема никакве уметничке вредности. Све безвредно ће да временом падне у заборав. Отуда, за неко уметничко дело и његову оцену, време је најбољи судија.

Крлежино уметничко дело је издржало читав један век, опстало је, упркос свему, и оно наставља и даље да нас узбуђује, плени, провоцира, иритира, изазива, подстиче и просвећује. Његово књижевно дело, публицистички и јавни рад су актуелни и данас. Мишљења сам да се у нашој средини ништа суштински није променило. Осим што се све лошије и глупље пише. Сама чињеница да пишем ову књигу не у одбрану Крлеже, публицисте и јавног радника, довољно је он написао полемика и памфлета који могу да га одбране, него пишем књигу у одбрану његовог уметничког изражаја, слободе изражавања нове форме, слободе избора тема, побуне против канона и идеолошких догми у уметности, побуне против наметнутих тенденција у уметности, против политичке демагогије и културне неписмености, пишем у одбрану његове вулканске енергије, књижевног талента, чврстог, логичког закључивања, сурове прагматичности, лирске танане осетљивости, полемичке борбености и надарене оригиналности.

Кафка је писао да књиге нису ту да нас чине срећним, савремени издавачи праве књижаре као шарене бомбоњернице за неписмене потрошачке медиокритете, него су људима потребне књиге које их буде као ударац песни-

цом по глави и књига мора да буде секира која разбија залеђено море у нама.

Крлежа, гледано из Кафкине перспективе, удара маљем у главу.

Многи људи то не могу да поднесу. Не желе да их књига просветли. Они траже од књиге да их успава кад легну у кревет, да лепо изгледају у кућној библиотеци, да на плажама могу да се читају док се лежи испод сунцобрана, књига не сме да буде тешка, јер не може да се држи у руци, не може да се чита, на сунцу се мисли топе, траже да књиге могу да читају на мобилном телефону и да се прилагоде инстант погледу на свет.

Крлежине књиге су биле ратне секире које су разбијале залеђено море у мени.

Ослободиле су ме и покренуле. Просветлиле. Узнемириле и раздрмале. У њима сам нашао одговоре који су ме мучили. Пронашао сам у њима себе.

Који је смисао писања? Зашто читамо? Зашто пишемо? Зашто све више људи пише, док нам је књижевност све беднија? Има ли свако право да пише и да себе проглашава књижевником?

Ако применимо Кафкина начела о књигама, онда схватамо колико се данас наша књижевност срозала, офуцала и пропала, колика је хиперпродукција безвредних књига, лаке литературе, обесмислила књижевност, јер самозвани писци, водитељи и забављачи, покушавају да некако излече своју болесну сујету, убеђени да писањем књига показују своју памет, али, несрећници, не схватају да само остављају трагове своје космичке глупости и доказују да горила још увек чучи у њима.

Пише се из муке. Очаја. Пише се из примозга и утробе. Пише се из протеста. Пише се из борбе за слободу.

Пише се да би се удахнуо чист ваздух и да би се лакше дисало. Пише се из набујалог и узаврелог унутрашњег талента.

Када је наш далеки предак Баланац нервозно устао и длакавом руком оставио отисак на зиду пећине, он је поставио први литерарни симбол свог унутрашњег немира, животописно играње отисака прстију у сени упаљене ватре, када настаје читав један пећински журнал, били су продукт његове уметничке имагинације, али већ његов наследник неандрталца 230.000 г.п.н.е. на локалитету око Јагодине употребљавао је неколико знакова и само даља истраживања могу да потврде тезу проф Радивоја Пешића да је то, ипак, било прво писмо, јер су неандрталци једни другима писали поруке и тако међусобно комуницирали, што значи да су имали већи ниво имагинације од свог претка Баланца, док је Винчанско писмо 5.500 година п.н.е већ постало озбиљно писмо неолита, књига живота, што доказује, све до данашњих дана, да је писање стваралачка имагинација, да припада само талентованом уметнику, да писање има само један задатак да нам пренесе знање, осећаје и духовне вредности једног уметничког израз.

Шта је уметнички израз?

Склад између мисли, лепоте и форме. Једно без другог не може. Нема оствареног уметничког изражаја ако није уметник пронашао слад и меру. Ако нема мисли уметничко дело одзвања празнином као човек који не налази смисао свог живљења.

О лепоти Крлежа пише:

Љепоћа је искључиво људска фикција, иштирање стварности између нашеј субјективної њакла у нама и њакла око нас, и њу обману осјећамо често хомерски примитивно као њбање шјелесних шјајна у себи, и у њом кухању масћи, крешању сћаница и ушробе из неке несхваћљиве шјелесне ну-

*шрине у нама самима проговара људска љепотића као слиједи
тубање и јалов трч, а изледа ми да је једна од најтежих и
најнеприроднијих предрасуда и заблуда, када се мисли да је
шо кретање људских љепотића могуће регулирати разумом.*

Форма се не бира. Она се сама намеће стваралачким уметничким чином.

Шта значи стварати уметнички надарено?

*Стварати умјетнички надарено значи догађати се
снажним животињим нагонима, а тишање стваралачког дела
није тишање мозга ни разума. Животине истинитости от-
кривају се у узбуђењима, које нису искључиво разумне приро-
де, а умјетничке истине навиру више из примозга, из муш-
них страси и шјелесних шајна, врло често из нечистих
нагона и сулудих слушања, а тошво увијек прошурозложно,
пркосно и елементарно као вруница.*

У вечном растварању, кретању, уздизању и пропа-
дању светова, уметност је једина која може да осмисли,
обухвати, објуми, прожме и изрази, визионарски да пред-
види, укаже и опомене да цивилизација не иде у добром
смеру и да нешто морамо да учинимо да променимо тај
трагичан смер кретања.

*Умјетношћу човек мјери вриједности својих надзора о
свијету и о збивању, с њом се човек миче по тминама и фос-
форесцира на мрачном дну стварности, освјетљујући своју
тамну стазу њеним сјајем, као маичним суморним оком и
шако се миче измеђи звијезда и шако живи.*

Живимо у омамљености. Човечанство иде у поуздану
катастрофу, јер ниједно суштинско питање цивилизације
нисмо решили. Ниче је писао да живот човека упропашта-
вају баш та нерешена питања. Надамо се да ће неко други,
умето нас, да нам донесе слободу и боље друштво. Заблуд-
да. Наши нови ослободиоци ће бити наши нови гопсодари.
Безобзирни људи умањују нашу способност да заједнич-

ки можемо да живимо. Са оваквим савременим човеком заједнички живот је немогућ, јер он нема осећаја за љубав и хуману заједницу. Живот нема циљ, него смисао. Потребно је да се вратимо коренима. Првом греху. Тренутку када смо кренули погрешним смером. Када смо били на раскрсници и када смо направили погрешан избор. Нећемо то да признамо. Зато лутамо и пропадамо. Крлежа се супроставио тој нашој трагичној судбини пропадања. Сматрао је да човек не сме да се преда и покори. Његова уметничка дела су побуна. Непристајање. Књижевник може да се умори и разочара, може да погреша и да постане лакеј, али његово уметничко дело нема компромиса, оно наставља да се бори и да просвећује, да шири наду и веру у бољег човека. Уметничко дело живи изван његовог творца. Борбу настављају други уметници, пробуђени и освешћени људи. Постављају питања која пре њих нису смели, нису хтели или нису знали како да реше. Праве неки нови органски ред човека и природе. Како је некада у баштини било. Баштина није познавала систем, него ред. Ред се разликује од системе јер је органски, близак природи и човеку, и сам себе непрекидно поправља. Стреми савршенству и складу. Ред није системски статичан и затворен, него је отворен и налази се у перманентном мењању. Ред ствара уметничко дело, које је отворено за свакога ко хоће у њега да ступи. Ко хоће може уметничко дело да надогради и на свој начин га облукнује. Тада настаје ново уметничко дело, које исправља кварење бивства. Ако исправља. Ако не исправља, онда је понављање истог. Генијални уметник не понавља исто. Њега нико не може да спречи да оствари свој уметнички израз. Таленат мора да се оствари, у противном постоји опасност да се самоуништи. Или да доживи катарзу. Претвара се у неки нови покушај. Све док не оствари пуноћу свога уметничког изражаја. Таленат је те-

рет који мора негде да се отисне. Мора у неко уметничко дело да се претвори а онда ће онда да помогне неком другоме човеку да се ослободи. Уметник никада не сме да остане у стању опијеног блаженства, самодовољности и личне испуњености, јер тада постаје лакеј тоталитаризма и губи урођени таленат. Његова уметничка мисија је да учествује у коначном ослобађању света. Проблем европског човека је што верује, убедио је себе да може сам, индивидулно, одвојен од осталих људи, да се ослободи и спаси. Грешка! Нема индивидуалног ослобођења. Ослобађање целокупног човечанства мора да буде реализовано заједно и мора да се догоди одједном, ако уметник мисли да његово дело вечно живи. Како смо још увек прилично далеко од тог свеобухватног ослобађања човечанства, како се, заправо, крећемо потпуно супротним смером, који сигурно води човечанство у билошки нестанак, онда уметнику не преостаје ништа друго него да се, као продуховљени аскета, својим знањем, талентом и енергијом стави на располагање и у службу поробљеног човечанства.

То данас једино има смисла.

Ако сте спремни да се ставите у службу целовитог ослобађања човечанства, телом, душом и духом, онда имате право да пишете и да се уметнички изражавате. Ако уживате у свом личном ослобођењу, ако сте у стању блаженства, немојте да мучите и себе и друге. Наставите да паразитирате.

за веће књижевне конструкције шреба у првом реду шаленша, онда наобразба и знања, и најокон многа пркосне воље, каракшера и снаге.

Крлежа је све објединио у свом књижевном делу. У првом реду вулкански таленат, онда енциклопедијско знање и побуњену пркосну вољу, која се ослањала на чвр-

сти морални карактер и на прометејску снагу да човечан-
сту донесе ватре слободе.